

E-DATA & RESEARCH

Jaargang 17 | nummer 2

Nieuwsbrief over data en onderzoek in de alfa- en gamma-wetenschappen.

E-data & Research verschijnt drie keer per jaar en wordt mogelijk gemaakt door: CBS, Centerdata, CLARIAH, DANS, KNAW Humanities Cluster en ODISEI.

INHOUD

3 Interviews oud-gevangenen beschikbaar voor hergebruik

4 Kloof digitale technologie en tekstonderzoek

5

CLARIAH-directeur Jan Odijk met pensioen

6 Deze datasets zijn sinds kort beschikbaar

6 Panl: digitale ontmoetingsplaats voor onderzoekers

7 'Hot-item' energiearmoede

E-data & Research liever (tijdelijk) op een ander adres ontvangen? Geef wijzigingen door via edata@dans.knaw.nl.

Scan deze QR-code met een smartphone om de website van E-data te bezoeken. edata.nl

Minder voedselverspilling door 'duurzame' of 'authentieke' presentatie

Van nature imperfect

Een gekke peer of een kromme komkommer. Trekken supermarkten en consumenten hun neus ervoor op? In de voedsel-industrie wordt vaak gedacht van wel. *Mara Verheijen*

Toch zijn er wel degelijk effectieve manieren om de verkoopbaarheid van zulke producten een impuls te geven, zonder te bekribbelen op de prijs. Dat laten veldexperimenten van Centerdata en marketingstudenten van Tilburg University zien. Jaarlijks worden nog altijd miljoenen tonnen aan voedsel verspild. Een van de redenen is de terughoudendheid van zowel supermarkten als consumenten in het verkopen, kopen en consumeren van producten die er anders uitzien. Dit noemen we ook wel 'suboptimale producten' of tweede klasse-producten. Zo bereikt een deel van de Nederlandse peren- en komkommeroogst de consument niet door afwijkingen in vorm. Tijd om daar iets aan te doen. Studenten Marketing Management aan Tilburg University voerden, onder begeleiding van Centerdata, veldexperimenten uit. Centraal stond de vraag of positioneringsstrategieën effect hebben op het aankoopgedrag van consumenten.

In een eerste experiment werden er op een lokale weekmarkt vier weken lang 'suboptimale' peren tegen een gereduceerde prijs aangeboden. Met

Credits: Centerdata

resultaat: vooral een duurzaamheidspositionering zorgde ervoor dat meer kilo's suboptimale peren werden verkocht. Ook het benadrukken van de authenticiteit van het product bleek een effectieve strategie te zijn.

Kromkommers

De onderzoekers wilden in een tweede experiment kijken of zulke producten met de duurzaamheids- of authenticiteitsboodschap maar

zónder de korting goed werden verkocht. Korting zou immers niet nodig moeten zijn als producten goed van kwaliteit zijn en er alleen een beetje anders uitzien. In een veldexperiment in een supermarkt werden kromme komkommers voor dezelfde prijs verkocht als de normale (optimale) komkommers. Dankzij de positioneringen kochten meer consumenten de 'kromkommers'.

Vervolg op pagina 2

Werken met ELAN uitgelegd in instructievideo's

Online leren om video's te annoteren

Leren werken met ELAN, een programma om video's mee te annoteren, kost aardig wat tijd. Beyza Sümer ontwikkelde instructievideo's voor studenten en onderzoekers. *Erica Renckens*

Voor het annoteren van audiovisuele data gebruiken veel onderzoekers ELAN, software ontwikkeld aan het Max Planck Instituut voor Psycholinguïstiek. In dit programma verrijkt de gebruiker de data met verschillende annotatielagen, waarbij hij bijvoorbeeld aangeeft wanneer welke spreker wat zegt, welke kant diegene daarbij op kijkt en welke handbewegingen hij onder tussen maakt. Onmisbaar voor onder andere onderzoek naar gebarentaal, zoals Beyza Sümer dat uitvoert naar de Turkse gebarentaal.

"Mijn onderzoeksdata worden vaak geannoteerd door onderzoeksassistenten, die meestal Turks en regelmatig ook doof zijn. Zij kunnen niet uit de voeten met de Engelse geschreven handlei-

dingen die er voor ELAN beschikbaar zijn, dus moest ik steeds zelf vanaf de basis uitleggen hoe het programma werkt", vertelt de onderzoekster. "Daar gaat veel tijd in zitten." Daarnaast doceert Sümer aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) onder andere het vak 'Transcription of Sign Languages', waarvoor studenten met verschillende achtergronden in zeer korte tijd met ELAN moeten leren werken. Dit resulteerde in een financieringsaanvraag bij CLARIAH voor ELAN-Port, een online trainingsplatform met instructievideo's. In 2022 kwam ELANPort online.

Visueel

"ELANPort bevat nu 21 korte video's van vier à vijf minuten waarin de elementaire stappen van ELAN worden uitgelegd", vertelt Sümer. "Vanaf het echte begin: ELAN downloaden en openen, nieuwe annotatielagen aanmaken. Tot aan corpusonderzoek: zoeken in annotaties en navigeren door zoekresultaten."

De video's zijn in het Engels gesproken en ondertiteld. Ellen Nauta (Hogeschool Utrecht en UvA) heeft de filmpjes daarnaast voorzien van

een instructie in de Nederlandse Gebarentaal (NGT). Omdat Nederland koploper is op het gebied van gebarentaalonderzoek in Europa, kunnen zo relatief veel onderzoekers direct met de video's aan de slag. Maar Sümer ziet nu al dat het gebruik veel breder is. "De video's zijn heel visueel, je ziet waar de cursor heengaat, dus ook dove onderzoekers die geen NGT machtig zijn, begrijpen ze. Ze herkennen bovendien sommige iconische gebaren uit de NGT. Maar in de toekomst hopen we nog andere vertalingen toe te voegen."

Immiddels hebben de eerste studenten al gewerkt met de video's. "Het is heel prettig dat ik ze nu gewoon kan vertellen om de video's te bekijken en met vragen naar mij toe te komen. Dat lijkt goed te werken", vertelt Sümer. "En ook op het Max Planck Instituut wordt al geprofiteerd van de video's. Daar trekt Asli Özyürek momenteel veel nieuwe onderzoekersassistenten aan voor haar onderzoeksgroep Multimodal Language and Cognition. Die bekijken ze ook, wat ook daar veel tijd bespaart."

<https://beyzasumer.com/elanport/>

Oproep: Lezersonderzoek

We zijn blij met u als lezer en willen daarom uw ervaring de volgende keer nóg beter maken. Met een lezersonderzoek willen we achterhalen of het blad meer vakgebieden zou moeten bedienen, wat de verhouding papier/digitaal zou moeten zijn en hoe we het blad nog aantrekkelijker kunnen maken. Om die reden willen we u vragen om online een aantal korte

vragen te beantwoorden. Dit kost u slechts 3 minuten maar is ons veel waard. Er zal betrouwbaar met uw gegevens worden omgegaan en de resultaten worden geheel anoniem verwerkt.

Ga naar het lezersonderzoek op edu.nl/dnhkm of scan de QR-code.

Alvast bedankt voor uw medewerking.
Redactie E-data & Research

ODISSEI Conference 2022

Thomas Groen

Op 3 november jl. vond de ODISSEI Conference for Social Science in the Netherlands 2022 plaats. De conferentie was een perfect platform voor iedereen met een interesse in computationele sociale wetenschappen om te leren, delen en netwerken. Het evenement vond plaats in de Media Plaza van de Jaarbeurs in Utrecht.

Voor deze editie van de ODISSEI Conference was de opzet wat anders dan in eerdere jaren. Dit jaar schreef ODISSEI een Call for Papers uit waar onderzoekers een abstract konden aanmelden waarna een selectie werd uitgenodigd het op de conferentie te presenteren. Er werden twee keynotelezingen gegeven door vooraanstaande internationale wetenschappers uit het onderzoeksveld: Professor Frauke Kreuter (University of Maryland, University of Munich) en Professor Matthew J. Salganik (Princeton University). Daarnaast werden er in vijf verschillende zalen parallelsessies gehouden, waar elke sessie een eigen thema had. Deze liepen uiteen van methodologische onderwerpen als Methods for Computational Social Science en Stimulating Respondent Participation tot aan COVID-gerelateerde onderwerpen als The Social Impact of Covid en Learning from the Pandemic. Onderzoekers met verschillende achtergronden presenteerden hun werk in relatie tot de thema's. Hierbij was er voor de deelnemers, die vanuit het hele land naar Utrecht waren gereisd, ruimte om vragen te stellen. Tijdens de lunch was er een tiental onderzoekers dat aan de hand van posterpresentaties hun onderzoek deelde.

Naast de inhoudelijke sessies was er natuurlijk ook tijd en ruimte voor netwerkgelegenheden. De koffiepauzes, vegetarische lunch en drukbezochte borrel werden gebruikt om mensen te ontmoeten, ideeën uit te wisselen en plannen te maken.

Voedselverspilling

Vervolg van pagina 1

Voor de duurzaamheidsboodschap 'omarm imperfectie: strijd mee tegen voedselverspilling' bleek te werken.

Suboptimale producten

De bevindingen van dit onderzoek staan in contrast met de huidige perceptie in de voedselindustrie. Daar heerst het beeld dat consumenten de suboptimale producten liever links laten liggen. Maar de resultaten laten zien dat consumenten wel degelijk bereid zijn tot zulke aankopen. Bij groenten of fruit is dit het

GEHOORD & BIJGEWOOND

ODISSEI-Conference Credits: MG Fotografie, Michel Groen

De twee keynotepresentaties en de parallelsessies in de grote zaal zijn online terug te kijken via de website van ODISSEI. Hier is ook het gehele conferentieprogramma te vinden.

<https://odissei-data.nl/nl/2022/11/een-terugblik-op-de-odissei-conferentie-2022/>

FAIR Data Day

Ricarda Braukmann en Samantha Willemsen

Op 29 november 2022 organiseerden het Nationaal Programma Open Science (NPOS) en Research Data Netherlands (RDNL) de FAIR Data Day 2022. Deze succesvolle eerste editie was gericht op de voordelen van hergebruik van onderzoeksdata. Er waren praktijkcases, interessante keynotes en leerzame workshops. De Dutch Data Prize werd uitgereikt en Dr. Peter Doorn, oprichter van DANS, ontving een koninklijke onderscheiding.

De dag begon met een keynote van Shalini Kurapati (co-founder Clearbox AI) die een pleidooi hield voor het gebruik van synthetische data voor kunstmatige intelligentie mo-

dellen. Daarna nam de dagvoorzitter Barry Fitzgerald (BW Science) de bezoekers mee in verschillende stellingen rondom het thema van de dag: 'Reusing Data to Advance Science'. Het werd vrolijk interactief toen het publiek zijn standpunt op papieren vliegtuigen de zaal in kon sturen.

Daarna was het tijd om te netwerken en de diepte in te gaan in de verschillende workshops. Er kon worden gediscussieerd over open educational resources en geospatial metadata. Ook was er aandacht voor het FAIR maken van data en het beleid rondom gevoelige data.

De tweede keynote van het evenement werd gehouden door de winnaar van de Dutch Data Prize 2020. Nadia Bloemendaal (Vrije Universiteit Amsterdam en Columbia University) vertelde over haar STORM-dataset, waarin risico's op tropische cyclonen worden gemodelleerd, en die voor veel verschillende doeleinden en modellen wordt hergebruikt. Na deze inspirerende keynote was het tijd voor het laatste en feestelijke onderdeel van de dag: de uitreiking van de Dutch Data Prize. Hiervoor was Peter Doorn uitgenodigd die, als toenmalig directeur van DANS, de Data Prize in 2010 in het leven heeft geroepen.

Nog voordat de prijswinnaars van de Dutch Data Prize naar voren konden komen werd Peter Doorn geëerd met een koninklijke onderscheiding. Carla Breuer, burgemeester van zijn woonplaats Voorhout (gemeente Teylingen) benoemde hem tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau voor zijn jarenlange bijdrage aan de ontwikkeling in het datalandschap binnen de geesteswetenschappen.

De feestelijke stemming werd compleet met de benoeming van de winnaars van de Dutch Data Prize

door juryvoorzitter Caroline Visser (NWO). In de categorie Life Sciences & Health won Duong Vu en haar team met de dataset DNA barcodes for fungal identification. Uit de Natural & Engineering Sciences categorie werd het team rondom de dataset Materials in Paintings (MIP): An interdisciplinary dataset for perception, art history, and computer vision tot winnaar uitgeroepen. In de categorie Social Sciences & Humanities won het YOUTH onderzoek en werd de prijs ontvangen door de projectmanager Coosje Veldkamp en haar teamleden.

<https://researchdata.nl/en/fair-data-day-it-takes-a-village/>

CLARIAH & NDE conferentie

Erica Renckens

'Samenwerken' was een terugkerend thema tijdens de conferentie die CLARIAH en Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE) op donderdag 24 november 2022 organiseerden in Muntgebouw Utrecht. Dirk van Miert (PI van CLARIAH en directeur Huygens Instituut) en Afelonne Doek (directeur Nationaal Archief) benadrukten het belang van samenwerking tussen de erfgoedsector en de geesteswetenschappen tijdens het plenaire

deel. Zonder bronnen geen onderzoek en zonder onderzoek geen bronnen. Digitale tools zorgen voor schaalvergroting en daar ligt de toekomst, betoogde Van Miert. Door het digitaliseren en linken van datasets kunnen erfgoedinstellingen meer context creëren binnen de eigen collectie en dit inzetten in bijvoorbeeld tentoonstellingen en publieksdiensten.

De daaropvolgende keynotespreker, Kathryn Eccles (University of Oxford), bevindt zich met haar onderzoek ook op het snijvlak van onderzoek en digitaal erfgoed. Zij vertelde over haar onderzoek naar hoe erfgoedinstellingen nieuwe tools en technologieën kunnen implementeren om de betrokkenheid van hun publiek te vergroten.

Tijdens de daaropvolgende parallelsessies presenteerden onderzoekers vanuit verschillende disciplines over uiteenlopende onderwerpen zoals Linked Data, FAIR-gegevens en annotatie, (veilige en grootschalige) analyse van erfgoeddata en Artificial Intelligence in relatie met erfgoed. In al deze gebieden werden de mogelijkheden van samenwerking tussen onderzoek en erfgoed op digitaal gebied en manieren om elkaars kennis te benutten geïllustreerd.

Die trend zagen we ook terug tijdens de poster- en demosessie. De samenwerking tussen verschillende disciplines leidt onder andere tot digitale infrastructuren als Platform Digitale Infrastructuur Social Science and Humanities (PDI-SSH). Deze maken veel nieuw onderzoek mogelijk, zo liet deze sessie zien.

De conferentie werd afgesloten met de aankondiging van een nieuwe Data Call: de CLARIAH Call for Heritage Data research projects. Deze call sluit aan bij de essentiële, maar kennisintensieve en kostbare stap van het FAIR maken van alle digitale data(sets). Onderzoekers krijgen zo toegang tot nieuwe data en erfgoedinstellingen kunnen hun data doorontwikkelen en verspreiden.

<https://www.clariah.nl/clariah-and-nde-annual-conference-2022>

Dirk van Miert (directeur Huygens ING en PI Clariah) en dagvoorzitter Kirsten Paulus tijdens de conferentie van CLARIAH en NDE. Credits: Marga Beesemer (KNAW Humanities Cluster)

Opnames van interviews oud-gevangenen gedigitaliseerd en getranscribeerd

Rust vinden door je verhaal te vertellen

Een bijzondere collectie van tachtig interviews geeft een unieke inkijk in de ervaringen van oud-gevangenen uit de Tweede Wereldoorlog. Deze interviews zijn sinds kort via DANS beschikbaar voor hergebruik.

Widia Mahabier en Ricarda Braukmann

In 2009 kwam het besef dat er iets met de verhalen van oud-gevangenen van Kamp Amersfoort moest gebeuren. “Het is waardevol dat overlevenden hun verhaal kunnen doen,” vertelt Eddy van der Pluijm. Hij is werkzaam bij Nationaal Monument Kamp Amersfoort en was als contactpersoon ‘onderzoek en nabestaanden’ bij veel interviews aanwezig. “Deze mensen hebben verschrikkelijke dingen meegemaakt, door hun verhaal te vertellen vinden ze vaak een stukje rust. Voor veel geïnterviewden heeft het vertellen van hun verhaal helend gewerkt. De meeste geïnterviewden hadden nooit hun verhaal verteld en voor de familieleden of nabestaanden kan het helpen om die verschrikkelijke ervaringen en het effect, ook op hun leven, beter te gaan begrijpen.” Nadat de interviews waren afgenomen is besloten om deze bijzondere collectie duurzaam op te slaan en beschikbaar te stellen voor hergebruik.

Archiveringsproces

Het archiveren en beschikbaar stellen van de

Credits: Nationaal Monument Kamp Amersfoort

interviews was een project op zich. Na de afronding van de interviews heeft het meer dan tien jaar geduurd voordat dit proces eind 2022 succesvol kon worden afgesloten. De opnames zijn gedigitaliseerd en getranscribeerd en uiteindelijk in twee bulken gedeponeerd bij DANS. Omdat het gaat om kwetsbaar materiaal zijn de opnames gearchiveerd onder restricted access: onderzoekers, onderwijzers, nabestaanden of andere geïnteresseerden kunnen een aanvraag voor inzage indienen bij Kamp Amersfoort.

Een schat aan informatie

Carla Huisman, medewerker educatie en vrijwilligers van Nationaal Monument Kamp Amersfoort, hoopt dat de video’s veel gebruikt worden voor onderzoek en onderwijs: “Het zijn kostbare opnames met een schat aan informatie”. Het museum van Kamp Amers-

foort heeft elementen uit de video’s verwerkt in hun nieuwe tentoonstelling. Honderden fragmenten zijn zorgvuldig geselecteerd om bezoekers een unieke inkijk te geven in de levenswereld van de gevangen in het Kamp. Van transport en binnenkomst in het Kamp, tot aan dwangarbeid en mishandeling.

Inspiratie voor andere instellingen

Huisman en Van der Pluijm hopen dat deze dataset andere instellingen inspireert ook hun waardevolle materiaal via een archief digitaal beschikbaar te stellen. “Het was een hele klus om de materialen voor te bereiden en alle documentatie goed in te richten, maar het is ons gelukt”, vertelt Huisman trots. De collectie van Kamp Amersfoort zal hopelijk als goed voorbeeld dienen voor nog meer bijzondere Oral History data die de wereld nooit

moet vergeten. De collectie Kamp Amersfoort is te vinden via:

<https://doi.org/10.17026/dans-xjv-qtja>

<https://www.kampamersfoort.nl/>

Vernieuwde certificeringseisen voor archieven

CoreTrustSeal: het keurmerk voor betrouwbare archieven

Archiven, bibliotheken en musea beheren steeds meer digitale producten en vervullen daarmee de rol van digitaal archief. Betrouwbare, duurzame archieven zijn essentieel om data beschikbaar te stellen voor hergebruik en te behouden voor de lange termijn. *Maaïke Verburg*

Een goed hulpmiddel om de kwaliteit van een digitaal archief te vergroten en deze kwaliteit aan te tonen is certificering. De standaard voor certificering die momenteel het meest wordt gebruikt is CoreTrustSeal.

Certificeren betekent betrouwbaarheid

Wereldwijd hebben meer dan 130

archieven, waarvan ruim twintig in Nederland, het certificaat van CoreTrustSeal behaald. Om relevant te blijven voor de gemeenschap worden de eisen van dit keurmerk elke drie jaar herzien. Per 1 januari 2023 is een nieuwe set eisen van kracht. “De nieuwste eisen van CoreTrustSeal zijn niet drastisch anders of strikter geworden. Er zijn vooral tekstuele wijzigingen aangebracht ter verduidelijking en vereenvoudiging van het proces.” aldus Lisa de Leeuw van CoreTrustSeal. De herziening is tot stand gekomen door meerdere rondes publieke input van zowel aanvragers als reviewers. “De tool die wordt gebruikt is vernieuwd en er is een triage aan het proces toegevoegd. Hierdoor kunnen archieven door een snelle check bepalen of ze in aanmerking komen

voor CoreTrustSeal voordat ze het hele proces doorlopen.” legt De Leeuw uit.

Wegwijzer

Het Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE) en DANS bieden samen de Wegwijzer Certificering aan. Deze voorziening biedt uitleg, hulpmiddelen en tips voor het behalen van de CoreTrustSeal certificering. Er zijn vertalingen van alle documenten en ook video’s en adviezen over het succesvol bemachtigen van het keurmerk. Kortom, alles om je wegwijs te maken in het proces van certificering.

Tips voor ’n sterke start

Volgens Daniel Steinmeier, Digital Preservation Officer bij de KB, is certificering een leerzaam proces

waarbij de nadruk op transparantie ligt. “Omdat CoreTrustSeal om veel documentatie vraagt ben je bezig met het duidelijker en meer consistent vangen van informatie en dit zoveel mogelijk publiekelijk beschikbaar te stellen. Het najagen van certificering heeft zeker geholpen om preservering intern op de agenda te zetten.” Omdat alle succesvolle CoreTrustSeal-aanvragen op de website te vinden zijn, is makkelijk te zien hoe andere archieven dit hebben aangepakt.

Het verkrijgen van certificering kan een lang en intensief proces zijn, maar eigenlijk ligt de drempel laag. Steinmeier licht toe: “Alle CoreTrustSeal-eisen zijn online te vinden, dus een archief kan beginnen met een intern experiment waarbij je voor elke eis vraagt: ‘Heb ik hier

een verhaal bij?’ Zo wordt vanzelf duidelijk of alles op orde is voor het keurmerk.” Voor archieven die zich willen hercertificeren - iets wat elke drie jaar gebeurt - en nu met de nieuwe eisen te maken krijgen, geeft Marjan Hartsuiker van Regionaal Archief Zutphen de tip: “In het veranderings-logboek van CoreTrustSeal staan de oude en nieuwe eisen overzichtelijk naast elkaar. Zo weet je precies waar je alle informatie moet plaatsen en vind je vanzelf de plekken waar iets ontbreekt.”

Alle informatie en documentatie over de nieuwe eisen staan op de CoreTrustSeal website: <https://www.coretrustseal.org/> Op de Wegwijzer Certificering staan Nederlandse vertalingen en tips. <https://wegwijzercertificering.nl>

Kloof tussen digitale technologie en tekstonderzoek

‘Laat ontwikkelaars en onderzoekers écht samenwerken’

Tekstwetenschappers werken al heel lang samen met ontwikkelaars om teksten digitaal te structureren. Maar de kloof tussen technologie en onderzoek is nog altijd moeilijk te overbruggen. Mathilde Jansen

Joris van Zundert
Credits: Monique Kooijmans

Het proefschrift van Joris van Zundert, onderzoeker en ontwikkelaar aan het Huygens Instituut, legt de vinger op de zere plek. Want hoewel zijn collega-tekstonderzoekers erg afhankelijk zijn van digitale infrastructuur, sluiten de bestaande technieken eigenlijk nog steeds niet aan bij het onderzoek. Dat heeft veel te maken met de dominante positie van de TEI-gemeenschap, die sinds 1987 technieken ontwikkelt om teksten digitaal te structureren voor wetenschappelijke tekstedities. Hoewel deze gemeenschap niet alleen bestaat uit XML-experts, maar net zo goed uit tekstonderzoekers, is het XML-model dat ze ontwikkelden niet erg geschikt voor letterkundig onderzoek.

Matroesjka-model

“Veel tekstwetenschappers zeggen: we kunnen eigenlijk maar beperkt uitdrukken wat tekst is door deze techniek te gebruiken”, vertelt Van Zundert. “XML is eigenlijk te vergelijken met een Russische matroesjka: elke laag moet ingebed zijn in een andere laag. Maar voor literaire teksten werkt dat niet. Een literair verhaal bestaat uit meerdere lagen, bijvoorbeeld een letterlijke en een symbolische laag, die niet perse een hiërarchisch verband hebben, maar ook los van elkaar kunnen staan. Die gelaagdheid is eigenlijk niet goed uit te drukken in die XML-vorm.”

XML had ook anders gebruikt kunnen worden, maar de technische keuzes die de TEI helemaal in het begin heeft gemaakt, blokkeert nu effectief onderzoek naar de gelaagdheid van een tekst. En dat is volgens Van Zundert illustratief voor een veel algemener probleem bin-

Matroesjka Credits: Jacqueline Macou via Pixabay

nen de Digital Humanities. Binnen de projecten die hij volgde voor zijn onderzoek zag hij het steeds weer gebeuren: “De inhoudelijke onderzoekers, die nog niet bedreven zijn in technische middelen, laten zich volledig inpakken door de technenuten. Daarbij is overigens geen kwaadwillendheid in het spel, want die technenuten stellen zich heel open en eerlijk op. Maar bij de inhoudelijke onderzoekers is gewoon niet voldoende kennis van wat de consequenties zijn van technische keuzes die worden gemaakt. Ze maken vaak ongeïnformeerde keuzes. Met als gevolg dat je jaren later zit met allerlei infrastructuur die helemaal niet aansluit bij de onderzoeksvragen.”

Methodische conversatie

Hoe groter en definitiever een model – zoals in het geval van de TEI – hoe duurder het is om het nog aan te passen. “Doordat de methodische conversatie tussen onderzoekers en ontwikkelaars maar niet op gang komt, ontstaan er eigenlijk altijd middelmatige, niet functionerende oplossingen. Dat is doodzonde, want

er is ontzettend veel tijd en geld mee gemoeid.” Hij kan er somber over zijn, maar tegelijkertijd ziet Van Zundert ook lichtpuntjes. Zo is er een tendens bij wetenschappelijke instellingen om programmeurs en onderzoekers weer te laten samenwerken in afdelingen, in plaats van ze van elkaar te scheiden. “Het idee om ontwikkelaars in een eigen afdeling te plaatsen is afgekeken van het bedrijfsleven, maar werkt niet in een onderzoekscontext.” En ook zijn er steeds meer ‘hybride wetenschappers’, die net als Van Zundert zowel onderzoeks- als ontwikkelcapaciteiten hebben. Digital Humanities wordt steeds vaker onderdeel van het curriculum. Maar nog niet genoeg, volgens de onderzoeker. “We lopen flink achter op landen als Duitsland en Amerika. Daar wordt veel steviger ingezet op Digital Humanities door computationele methoden in te brengen op bachelorniveau in de opleidingen. Daar kunnen wij een voorbeeld aan nemen.”

<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/3464403>

Samen werken aan digitale informatievoorziening

Wie bepaalt hoe informatie ontsloten moet worden?

Deel de autoriteit in informatievoorziening met alle betrokken partijen, bepleiten onderzoekers van het Huygens Instituut. Rik Hoekstra, Marijke van Faassen en Marijn Koolen

Hoe kom je aan betrouwbare informatie? Die vraag is alleen maar urgenter geworden nu de meeste informatie digitaal wordt geraadpleegd en de publieke arena wordt geplaagd door nepnieuws en complottheorieën. Rik Hoekstra, Marijn Koolen en Marijke van Faassen analyseren in een recent verschenen artikel de onderlinge competitie die het veld van de wetenschappelijke informatie kenmerkt. Ze pleiten voor samenwerking tussen de verschillende partijen vanuit ieders

specialisme.

Voorheen, toen informatie op papier stond, waren bibliotheken en archieven de belangrijkste vindplaatsen. Ze waren de autoriteiten in de informatievoorziening en wetenschappers leerden tijdens hun opleiding hoe ze er moesten zoeken. Hun collecties bestaan en groeien natuurlijk nog steeds. Wel zijn ze het monopolie kwijtgeraakt door de digitalisering van informatiebronnen en informatietechnologieën door tussenpartijen.

Alternatieve toegangen

De toegang tot informatie loopt veelal via algemene zoekmachines als Google en via verzameltoegangen zoals WorldCat of archieven.nl. Tegelijkertijd worden gedigitaliseerde catalogi en inventarissen

Credits: Gordon Johnson (Pixabay)

geëxploiteerd door bedrijven die diensten per instelling leveren. Deze tussenpartijen fungeren als informatiemakelaars en geven gebruikers toegang tot een veel wijder spectrum aan informatie dan de enkele collectie van één bibliotheek of archief. Voor gebruikers is dat een voordeel, maar met kanttekeningen. De toegang blijft immers beperkt tot de collecties van de klanten van elke makelaar, terwijl

verdere bundeling van toegangen onwenselijke machtsconcentratie met zich meebrengt die tot afhankelijkheid leidt. Veel wetenschappers vinden nu al dat de wetenschappelijke informatievoorziening te zeer wordt beheerst door vaak onzichtbare structuren van macht en door de instituties die in het verleden collecties hebben gevormd. Digitalisering biedt ook voor hen opties om alternatieve toegangen te

bieden en zo de archief- en andere collecties te ‘dekoloniseren’.

De steeds verschuivende balans in de wetenschappelijke informatievoorziening brengt ook instabiliteit. Zoekmachines en bedrijven worden overgenomen of raken achterhaald en houden op te bestaan. De alternatieve toegangen gemaakt door wetenschappers verdwijnen vaak na afronding van een project door gebrek aan budget. Uiteindelijk wordt echter de autoriteit van digitale informatie bepaald door de waarde voor de gebruikers, en die begint bij de vindbaarheid. Alle betrokken partijen hebben perspectieven die waardevolle alternatieve toegang tot informatie geven. Alleen in laagdrempelige onderlinge uitwisseling daarvan kan een betrouwbare informatievoorziening ontstaan die zijn autoriteit ontleent aan de bundeling van bijdragen.

DOI:
<http://dx.doi.org/10.1145/3484481>
officiële ACM URL:
<https://dl.acm.org/doi/10.1145/3484481>

CLARIAH-directeur Jan Odijk met pensioen

“Digitale geesteswetenschappen zullen nooit ‘af’ zijn”

Eind 2022 ging Jan Odijk met emeritaat. De Utrechtse hoogleraar Taal- en spraaktechnologie heeft de opkomst van de digitale geesteswetenschappen van dichtbij meegemaakt.

Erica Renckens

Voor we het interview echt beginnen, wil Odijk eerst zijn onvrede met de term ‘digitale geesteswetenschappen’ (of ‘digital humanities’) delen. “De term suggereert dat het een vakgebied is, maar dat is het niet. Je bedrijft gewoon een discipline uit de geesteswetenschappen en gebruikt daarbij indien nodig computationele technieken”, licht hij toe. “En ‘computationeel’ is dan al beter dan ‘digitaal’, want tegenwoordig doet iedereen alles digitaal, met computers. De term Digital Humanities is simpelweg te groot en te vaag. Maar ik heb ook geen goed alternatief hoor, en deze term heeft nu eenmaal een ingang gevonden.”

De digitale geesteswetenschappen zijn dus eerder methodologisch dan vakinhoudelijk van aard. En in die zin bestaan ze al veel langer dan de term. “Die term kwam ergens rond 2008 op, maar de activiteit zelf is al heel oud, computationele taalkunde stamt bijvoorbeeld uit de jaren 50. Dat draaide om vergelijkbare technieken als die we nu gebruiken”, aldus Odijk, die zelf in de jaren 80 al een cursus in het vak ‘Computers en Letteren’ doceerde aan onder andere geschiedenis- en taalkunde-studenten.

Taalkunde

Na een carrière als taaltechnoloog bij onder andere Philips, Lernout & Hauspie en N-ance, werd Odijk in 2001 benoemd tot hoogleraar Taal- en spraaktechnologie aan de Universiteit Utrecht. Vanuit die functie was hij betrokken bij tal van nationale en Europese projecten op het gebied van taaldata. Zo zat hij in de stuurgroep van Corpus Gesproken Nederlands, een geannoteerde verzameling van 900 uur hedendaagse Nederlandse spraak, en was hij voorzitter van de STEVIN-programmacommissie, een stimuleringsprogramma voor de taal- en spraaktechnologie. Projecten die aan het begin van dit millennium aan de wieg stonden van de digitale geesteswetenschappen in Nederland, maar toch was

de taalkunde daar niet per se de kartrekker van, stelt hij. “Toen ik in de jaren 80 computationele taalkunde gaf, waren er ook al computationele cursussen voor andere disciplines. Die werden gevolgd door historici, letterkundigen, dus dat was toen al veel breder.

Jan Odijk Credits: Margriet van den Berg

Wat wel zo is: bijna iedereen in de geesteswetenschappen bestudeert tekst. En om tekst te kunnen bestuderen, moet je taalkundige dingen doen. Meestal heb je dan meer nodig dan een zoekmachine alleen. Dus in die zin speelt de taalkunde misschien meer een primaire rol dan andere vakgebieden.”

CLARIN en CLARIAH

Vanaf 2009 was Odijk programmadirecteur van CLARIN-NL, de digitale infrastructuur voor geesteswetenschappers die met talige data werken. “Dat kwam voort uit

de computationele en beschrijvende taalkunde, maar we hebben vanaf het begin geprobeerd ook andere vakgebieden erbij te betrekken”, herinnert Odijk zich. “De taalkunde bleef wel domineren, maar bijvoorbeeld de letterkunde, religiewetenschappen, mediastu-

dies en geschiedenis hebben ook veel bijgedragen. En inmiddels is de taalkunde in CLARIAH zelfs een minderheid geworden.”

In CLARIAH heeft CLARIN-NL de krachten gebundeld met DARIAH, het andere geesteswetenschappelijke infrastructuurproject op de nationale roadmap van NWO. Sinds 2013 wordt gebouwd aan een gezamenlijke infrastructuur, waarbij Odijk de functie van directeur op zich heeft genomen. Taalkunde is binnen CLARIAH een van de vier pijlers van waaruit de digitale resources voor de gehele geesteswetenschappen worden ontwikkeld, naast sociaal-economische geschiedenis, mediastudies en tekst.

“Daar ben ik misschien wel het meest trots op: dat we sinds 2009, dus nu al ruim dertien jaar, in harmonie samenwerken aan infrastructuur. Dat is natuurlijk niet alleen aan mij toe te schrijven, het is een gezamenlijk resultaat. Maar het is wel een móói resultaat”, aldus Odijk.

Programmeren

Een lastige horde die in die dertien jaar genomen moest worden, lag in de communicatie.

“Als je met computers gaat werken, heb je technici nodig en die spreken de taal van geesteswetenschappers niet. Zeker in het begin wisten de geesteswetenschappers niet goed wat mogelijk was, dus die konden dat ook niet duidelijk formuleren. We zijn daarom destijds alle universiteiten afgegaan om dat te inventariseren.”

Inmiddels hebben de digitale geesteswetenschappen hun plek gevonden in de universitaire opleidingen. “Eigenlijk vind ik dat elke geesteswetenschapper een programmeercursus moet volgen. Niet om zelf programmeur te worden, maar het maakt het praten met technische mensen een stuk makkelijker. Welke taal je kiest maakt dan niet zoveel uit – Python en R zijn nu populair – het gaat om de manier van gestructureerd en exact denken.”

Bij het werken met tools is onvoldoende programmeerkennis meestal niet het probleem, ziet Odijk. “Eerder loopt dat vast op een gebrek aan inzicht in hoe de onderliggende data gestructureerd zijn. Zeker bij complexe datastructuren, zoals treebanks of een triple store. Die zijn ook lastig uit te leggen, dus dan moet je een manier vinden om de tool toch aan te bieden zonder dat die kennis nodig is. Daarvoor bestaat helaas geen pasklare oplossing. Maar bij GrETEL, een zoekmachine voor zinsstructuren, kun je bijvoorbeeld een voorbeeldzin ingeven van de constructie waarin je bent geïnteresseerd, waarna er automatisch een query voor je wordt geformuleerd. Dat helpt gebruikers enorm.”

Toekomst

Hoe ziet hij de toekomst? “De digitale geesteswetenschappen zullen nooit ‘af’ zijn, want onderzoek is nooit klaar en de digitale geesteswetenschappen leveren de tools voor het onderzoek. Er zullen steeds weer nieuwe technieken nodig zijn om nieuwe onderzoeksvragen te beantwoorden”, blikt Odijk vooruit. Maar voor de nabije toekomst heeft hij nog wel een wens: integratie van de vele zoekmachines. “Er zijn tientallen projecten geweest waarin steeds een zoekmachine is ontwikkeld met dan nog één specifieke functie erbij. Die moeten allemaal onderhouden worden, wat natuurlijk niet gaat lukken. Het zou veel verstandiger zijn om veel minder zoekengines te hebben, die wel makkelijk uitgebreid kunnen worden met nieuwe data of met geavanceerde manieren van zoeken, zoals sentiment mining of topic search.”

Voorlopig zal Odijk zijn toga nog niet helemaal aan de wilgen hangen. “Ik doe nog wat lopende projecten in de context van CLARIAH en verder ben ik veel aan het hobbyen. Maar dat lijkt eigenlijk veel op wat ik in mijn werk deed, maar dan zonder de dingen die ik niet altijd leuk vond”, vertelt hij. “Ik werk bijvoorbeeld nog aan SASTA, een project waarin we software ontwikkelen om het taalgebruik van kinderen of patiënten met afasie te analyseren. Dat gebeurde voorheen handmatig, maar we hebben nu met goede resultaten een deel kunnen automatiseren. Daar ga ik ook na mijn pensioen nog lekker mee door.”

www.clariah.nl

SINDS KORT BESCHIKBAAR

Dit overzicht toont databestanden die recent beschikbaar zijn gekomen bij Centerdata, DANS en CBS.

Centerdata

• Speech to text software in het LISS panel

In aanvulling op de klassieke methode van online dataverzameling (panelleden beantwoorden de vragen door een antwoord aan te klikken of, in het geval van een open vraag, een antwoord te typen) kan het LISS panel ook Speech to Text in online vragenlijsten toepassen. Het afgelopen jaar zijn er onderzoeken uitgevoerd waarbij deze spraaktechnologie succesvol in online vragenlijsten werd ingezet. In dit experimenten konden respondenten hun open antwoorden inspreken in plaats van typen. De gegeven antwoorden zijn op twee manieren opgeslagen: als audiobestand en als transcriptie naar tekst.

lissdata.nl

De data de zijn beschikbaar via LISS Data Archive.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-xrg-2h89>

Ook sinds kort beschikbaar:

Studies LISS panel

- Bartova, A., oktober 2021, Family policy.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-xse-qc3q>
- Centerdata, maart 2019. Provincial council elections 2019.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-x44-7vp4>
- Centerdata, april 2022, Work and Schooling - Wave 15.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-x6u-sw4v>
- Centerdata, juni 2022, Income – Wave 15.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-2xt-nzvz>
- Centerdata, juli 2022, Economic Situation: Housing - Wave 15.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-z3u-8dfc>
- Centerdata, augustus 2008, Religion and Ethnicity - Wave 15.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-xa3-pjpx>
- Dillingh, R., Erp, F. Van., december 2019 - Pension freedom of choice.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-xbj-53re>
- Elsas, E. van., maart 2022, Public perceptions of bias in impartial institutions.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-xt3-h48j>
- Horevoorts, N., november 2017, NKI Standard questionnaire 2017.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-x7f-avxc>
- Noordzij, K., maart 2022, Political trust.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-xbv-y5ah>
- Pleeging, E., november 2018, Hope Barometer - Wave 2.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-xa6-je5b>
- Pleeging, E., september 2019, Hope Barometer - Wave 3.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-zqf-nxq6>
- Pleeging, E., mei 2020, Hope Barometer - Wave 4.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-zwa-9hzz>
- Pleeging, E., november 2020, Hope Barometer - Wave 5.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-x2a-5g3y>
- Pleeging, E., september 2021, Hope Barometer - Wave 6.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-x4b-zdt2>
- Vrooman, C., Maas, I., Kern, M., Slabbekoorn, J., oktober 2021, Forms of capital and institutions that play a role in welfare dependency.
DOI: <https://doi.org/10.17026/dans-xq5-dgy9>

Deze bestanden zijn kosteloos beschikbaar via www.lissdata.nl/ dataarchive. Bezoek deze site of scan de QR-code.

Credits: Pixabay

DANS

- De volgende datasets zijn open access beschikbaar via het online archiverings-systeem van DANS::
- Kort, J.W. de; Lascaris, M.A., 2022, 'Verstoorde percelen; Een analyse van de doelmatigheid van boringen en profielputten voor het bepalen van de mate van verstoring in het landelijk gebied', <https://doi.org/10.17026/AR/LE5S0D>, DANS Data Station Archaeology, V1
 - Noll, B (Delft Technical University) (2022): SCALAR household flood adaptation and resilience data (Microbatch).
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-x9h-nj3w>
 - Huijgen, Drs TG (Research Centre for Education and the Labour Market) (2022): Registratie, uitstroom en bestemming schoolverlaters HBO-Monitor 2021.
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-27g-bypr>
 - Kis, A (Eindhoven University of Technology) (2021): Leaving academia dataset.
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-xwk-hjtt>
 - Vlaanderen, MSc M.A. (SEO Economisch Onderzoek) (2021): Genderdiversiteit in de overheid 2021.
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-xpc-2szw>
 - Hendrikx, Dr. K (Open Universiteit) (2020): Availability norms and burnout symptoms: The role of autonomy and telepressure.
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-z9b-7fej>
 - Metz, Dr. F.A. (University of Twente) (2022): Interview data on 'Mobility- and behaviour-based early-warning system after the first wave of COVID-19'.
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-z3c-54eq>
 - Bruijn, Mr. dr. L.M. (Rijksuniversiteit Groningen); Vols, Prof. mr. dr. M. (Rijksuniversiteit Groningen) (2021): Onderzoek toepassing artikel 13b Opiumwet.
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-xdz-bqhh>
 - Chamalaun, drs. R.J.P.M. (Radboud University); Schmitz, T.; Ernestus, prof. dr. M.T.C. (Radboud University) (2022): Reading of Dutch homophonous verb forms in tweets - present tense.
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-zt6-5bhs>

- DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-zt6-5bhs>
- McGinn, C.E. (Universiteit Utrecht) (2021): Expressive timing and mechanical instruments.
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-xgy-rjhp>
 - Dijk, drs W.J. van (Leiden University Medical Centre) (2020): COVID RADAR app.
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-zcd-m9dh>
 - Pan, PhD Q (Erasmus University Medical Center) (2022): Recapitulating productive infection of mpox virus in human skin organoids.
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-xj2-hhat>
 - Velthuis, Dr. M (NIOO-KNAW); Dijk, Dr. G van (B-WARE) (2018): Salinization effects on freshwater macrophyte growth and establishment in coastal eutrophic agricultural ditches.
DANS. <https://doi.org/10.17026/dans-xd5-e2be>

Via easy.dans.knaw.nl zijn deze bestanden beschikbaar. Bezoek deze site of scan de QR-code.

CBS

Het CBS stelt bestanden beschikbaar voor statistisch onderzoek. Sinds november 2022 is een bestand beschikbaar over Learning mobility; LMo. Hierin staan gegevens over personen die een studie in het buitenland hebben gevolgd, zoals het opleidingsniveau en baankenmerken. De doelpopulatie bestaat uit alle afgestudeerden aan het hoger onderwijs ISCED (International Standard Classification of Education) niveau 5, 6 en 7 in het vorige studiejaar.

Een volledig overzicht van beschikbare bestanden staat in de microcatalogus op de CBS-website: cbs.nl/microdata/catalogus Ook een link naar de bestanden die de afgelopen periode beschikbaar zijn gekomen staat online: cbs.nl/microdata/overzicht

Nederlands platform voor deelnemers-werving: Panl

Het online werven van deelnemers voor onderzoek in Nederland is lastig. Daarom ontwikkelen onderzoekers momenteel het deelnemers-wervingsplatform Panl. *Suze Zijlstra*

Er zijn verschillende internationale platforms waarop wetenschappers deelnemers voor onderzoek kunnen werven. De internationale focus is lastig voor onderzoek waarvoor kennis van Nederlandse taal of cultuur nodig is. Daarom wordt Panl ontwikkeld: een platform voor onderzoekers in de sociale wetenschappen en geesteswetenschappen om in contact te komen met mensen die deel willen nemen aan onderzoek. Het project kreeg financiering van het Platform Digitale Infrastructuur SSH. Projectleider Martin Tanis (Vrije Universiteit) licht de werking van Panl toe: "Het moet een ontmoetingsplaats worden waar onderzoekers hun onderzoeken kunnen publiceren, zodat mensen kunnen kiezen hieraan deel te nemen. Dit kan gaan om experimenten of vragenlijsten, maar ook om annotaties van teksten of bijdragen aan de ontwikkeling van algoritmes."

Volop in ontwikkeling

Het platform Panl zorgt voor de randvoorwaarden om deelnemers te werven: het biedt de infrastructuur om deelnemers te vinden, contact te houden en hen te vergoeden voor hun deelname. Deze vergoeding kan via het platform ook eenvoudig worden gedoneerd aan een goed doel, als je dat zou willen. Het daadwerkelijke onderzoek wordt uiteindelijk niet op Panl zelf uitgevoerd. Zaken als dataverwerkings-overeenkomsten blijven dus vallen onder de verantwoordelijkheid van de onderzoeker en de instelling daarvan. Panl is nog in ontwikkeling. Aan de Vrije Universiteit loopt op dit moment een grote pilot in samenwerking met studenten. In de loop van 2023 zal Panl ook voor onderzoekers beschikbaar zijn. "We hopen dat we in de komende maanden zowel onderzoekers weten te bereiken die deelnemers willen werven via het platform, als mensen die deel willen nemen aan onderzoek. Panl biedt geen representatieve steekproef van deelnemers, maar we hopen wel een brede afspiegeling van de Nederlandse samenleving te bereiken."

Toegankelijk voor wetenschappers

In de toekomst zal Panl deels worden gefinancierd door een bijdrage van onderzoekers die er gebruik van maken. "Maar omdat het platform alleen voor de wetenschap is bedoeld willen we de kosten zo laag mogelijk houden. Commerciële onderzoekers kunnen veel grotere vergoedingen aan deelnemers bieden. Wij willen juist graag dat het werven van deelnemers toegankelijk is voor wetenschappelijke onderzoekers. Panl is niet alleen door wetenschappers, maar vooral ook voor wetenschappers gebouwd." <https://www.youtube.com/watch?v=16xOm6QOI14>

Slimme meter Credits: CBS

‘Lihe, Lilek en Lekwi. Geen top 3 van moderne jongens- of meisjesnamen, wél de afkortingen van indicatoren’

Indicatoren van de CBS-monitor energiearmoede vastgesteld

Energiearmoede: een ‘hot-item’ in een koude winter

Nu het bij de kassa van de supermarkt steeds pijnlijker wordt om het af te rekenen bedrag te horen, we middenin de winter zitten, en de energieprijzen ongekende hoogten bereiken, wint het begrip ‘energiearmoede’ aan populariteit.

Astrid de Kock

Maar wat is dat eigenlijk, ‘energiearmoede’? Volgens ‘Van Dale’ luidt de definitie: “Armoede die het gevolg is van sterk stijgende of gestegen energiekosten”. Een begrijpelijke uitleg, maar om de omvang ervan te kunnen meten en monitoren, is meer nodig dan alleen deze eenvoudige verklaring. Om een beeld te krijgen van de mate waarin wij in ons kleine kikkerlandje aan energiearmoede lijden, deed het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in opdracht van het ministerie van Economische zaken en klimaat en in samenwerking met de ministeries van Binnenlandse - en Sociale Zaken en TNO hier onderzoek naar. Moeten ‘we’ echt kiezen tussen in de kou zitten of gaan slapen met een lege maag of valt het allemaal wel mee? En in hoeverre beschikken ‘we’ over voldoende financiële middelen om onze huizen te verduurzamen? In de loop van het eerste kwartaal 2023 verschijnt de ‘Monitor Energiearmoede’ met de cijfers over 2019 en 2020. Een doorrekening van de

prijzen voor 2022 wordt gelijktijdig door TNO gepubliceerd. Voor nu een opwarmertje door een klein tipje van de (onderzoeks)sluier op te lichten.

Indicatoren

Voor de ontwikkeling van de Monitor heeft het CBS als uitgangspunt de TNO-studie ‘De feiten over energiearmoede in Nederland’ uit 2021 en de energiearmoede-indicatoren genomen. Deze indicatoren zijn door het CBS verder ontwikkeld om ze beter te laten aansluiten op de elders gehanteerde inkomensdefinities van het CBS en om een betere schatting te kunnen maken van de energetische kwaliteit van woningen. Concreet gaat het om de indicatoren:

- Hoge energiequote (HEq): huishoudens waarbij de energierekening als aandeel van het inkomen (te) hoog is.
- Laag inkomen, hoge energierekening (LIHE): huishoudens met een laag inkomen en hoge energiekosten.
- Laag inkomen, lage energetische kwaliteit (LILEK): huishoudens met een laag inkomen en een slechte energetische kwaliteit van de woning.
- Lage energetische kwaliteit, weinig investeringsmogelijkheden (LEKWI): huishoudens met een slechte energetische kwaliteit van de woning en weinig mogelijkheden om deze woning zelf te verduurzamen.
- De combinatie van LILEK en LIHE (LIHELEK).

In de loop van 2023-2024 wordt een kernindicator ontwikkeld voor het bepalen van de

grenswaarde(n) van een (te) Laag Residueel Inkomen (LaRI).

Deze indicatoren brengen samen het begrip energiearmoede op een heldere en samenhangende manier in kaart. Maar welk bestand ligt ten grondslag aan dit onderzoek?

Populatie en methode

Het microdatabestand voor de Monitor Energiearmoede is een thematisch analysebestand gebaseerd op de Woonbase. In de Woonbase is vastgelegd wie gedurende een jaar met welke huishoudleden in welke woning woont, gespecificeerd naar tal van kenmerken van personen, huishoudens en woningen. Dit woononderzoek op basis van integrale gegevensbronnen is ontwikkeld door het CBS in samenwerking met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Door gebruik te maken van de Woonbase sluit de Monitor Energiearmoede aan op recente, integraal beschikbare cijfers over de woningmarkt. De populatie bestaat uit woningen met precies één huishouden op 1 januari van het verslagjaar, waarbij huishoudens zonder bekend inkomen, institutionele huishoudens en studentenhuishoudens zijn uitgesloten. Tot zover het ‘voorproefje’. De monitor is te raadplegen op de website van het CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/aanvullende-statistische-diensten/2023/monitor-energiearmoede-in-nederland-2019-en-2020>. De studie van TNO is te vinden op: <https://www.tno.nl/nl/duurzaam/systeemtransitie/sociale-innovatie/energiearmoede-voorkomen/>.

AGENDA

7 maart • Online

Introductie cursus Oral History

Een online cursus van vier sessies om kennis te maken met de basisbeginselen van oral history.

<https://www.sprekendegeschiedenis.nl>

23 maart • Göteborg

RDA 20th Plenary Meeting

De Research Data Alliance viert haar 10e verjaardag met een 3-daagse hybride conferentie.

<https://www.rd-alliance.org/rdas-20th-plenary-registration>

Elke maandag 10-11 uur • Online

Open Hour SSH: Live Q&A

Krijg antwoord op al jouw vragen over Open Science, data opslag en Research Data Management tijdens het Open Hour voor de SSH community.

<https://dans.knaw.nl/nl/agenda/open-hour-ssh-live-qa-op-maandag/>

oTree als nieuwste onderzoekstool in LISS panel

Realtime samenwerkingsspellen tussen respondenten

De nieuwste tool die onderzoekers in het LISS panel kunnen inzetten is oTree. Dit open sourceplatform voor gedragsonderzoek en experimenten heeft als voordeel dat respondenten met elkaar in contact kunnen worden gebracht om te samenwerken. Het is een gratis software die door iedereen te gebruiken is en gebaseerd is op de programmeertaal Python. *Mara Verheijen*

In het LISS panel werden al regelmatig spel-experimenten uitgevoerd, maar nog nooit werden respondenten realtime met elkaar gematcht. Door de inzet van oTree kun je mensen op hetzelfde moment met elkaar laten spelen. En uit dat spel informatie halen. Waar deze software bij Amazon Mechanical Turk online in een grote gebruikersgroep wordt ingezet, met weinig controlemogelijkheid, wordt het in het LISS panel in een gecontroleerde setting gebruikt. Voordeel is dat je dan het LISS panel als lab hebt, en dus ook controle over de respondenten in de steekproef.

Werkwijze oTree

Projectleider Marije Oudejans legt uit hoe het product voor onderzoekers werkt en wat de winst daarbij is. “Er spelen honderden mensen tegelijk mee. Die loggen allemaal in op hetzelfde tijdstip. Vervolgens maakt oTree dan

Credits: Pixabay

groepen aan van meerdere spelers. Die gaan een interactief spel met elkaar spelen, bijvoorbeeld een ‘coalition game’. Op deze wijze kan worden onderzocht onder welke voorwaarden mensen gaan samenwerken. Stel, er is een bedrijf dat een lading van Amsterdam naar Parijs wil laten vervoeren. Wanneer ze een grote vrachtwagen huren, krijgen ze daar-

voor een bonus. Het inzetten van de grote vrachtwagen vereist wel een minimum aan lading. Om dat minimum te behalen moet men samenwerken met één of twee andere bedrijven. Werkt men liever samen met één andere partij dan twee? Hoe wil men de bonus verdelen? Voor een onderzoeker is dit heel bruikbare informatie.” aldus Oudejans.

Bovenstaande situatie is een onderzoek dat daadwerkelijk met behulp van oTree is uitgevoerd in het LISS panel. Eerder had ondernemersvereniging Evofenedex, in samenwerking met andere partijen, een matchings-systeem gebouwd voor verladers. Daar konden opdrachtgevers op kenmerken zoeken naar andere vervoerders om te kijken of samenwerking bij het vervoeren van vrachten interessant kon zijn. Helaas werd hier echter te weinig gebruik van gemaakt. Dat leverde vervolgens de vraag op: wat is dan wel de prikkel, de motivatie om te gaan samenwerken?

Opgedane inzichten

“Als onderzoeksinstituut is Centerdata erbij betrokken geraakt. Door met oTree op een andere manier naar een oplossing te kunnen zoeken, in een interactief spel, is gericht achterhaald wat de beste voorwaarden zijn voor samenwerking in de verladersmarkt. De opgeleverde data kunnen worden gebruikt om o.a. werkprocessen te verbeteren. Dat levert daarnaast als voordeel minder CO2-uitstoot, minder kosten en minder opslag op. Tegelijkertijd is deze software in het LISS panel ook een nieuw en waardevol aan te bieden product voor andere onderzoeken.” zo besluit projectleider Oudejans.

<https://www.centerdata.nl/>

COLUMN

Sociale klimaatdata

Het was toch wel een verrassing om de hoofdeconoom van ABN-AMRO, Sandra Phlippen, een keynote lecture te horen geven op het laatste Deltacongres (10 nov. 2022). Dat congres is namelijk het feestje van alle ingenieurs, andere bèta's en beleidsmakers die zich met waterveiligheid bezighouden. Maar het was wel een goede keus. Sandra Phlippen liet zien wat de macro-economische gevolgen zijn van klimaatverandering. Om de gedachte te bepalen: als de klimaatcrisis niet beheerst wordt kan het bruto-nationaal-product (BNP) later deze eeuw 20% kleiner worden ten gevolge van schade, leed, faillissementen etc. Vergelijk dit met de 6% reductie van het BNP die zich in 1953 voltrok ten gevolge van de watersnoodramp. Maar klimaatschade is een veel complexer probleem dan alleen een effect op het BNP. Het maakt uit waar je woont: in de diepe polder bij Gouda of op de hoge

zandgronden bij Enschede. En in 2022 hebben we al gezien hoe zeer een sterke verhoging van de energieprijzen dramatisch door kan werken voor huishoudens met een kleine beurs. Een goede analyse van klimaatschade vereist dus een koppeling tussen geografische gedifferentieerde klimaatscenario's, demografische data, en liefst ook nog een inschatting van het verwachte draagvlak op eventueel te nemen maatregelen - wederom geografische en demografisch gedifferentieerd. U voelt het al aan: een combinatie van data en expertises die niet gemakkelijk te organiseren valt.

Maar is het wel nodig om zo'n complexe studie op te tuigen? Is het meer dan een aardige interdisciplinaire oefening? Ik denk het wel. Stel dat we rond 2030 zo'n 50% CO2 reductie hebben gerealiseerd in Nederland. Dat is waarschijnlijk wel haalbaar met het huidige beleid en wat aanvullende maatregelen. Maar om

de stap naar een compleet klimaatneutrale samenleving - waarvoor 100% CO2 reductie noodzakelijk is - te kunnen maken, moeten technische opties gecombineerd worden met economische effecten, en studies naar het draagvlak van mogelijke maatregelen. Eigenlijk moet je spreken van systeemtransities. Hoe transformeer je de gezondheidszorg (verantwoordelijk voor 7% van de CO2 uitstoot), hoe de bouw (met

cementproductie alleen al verantwoordelijk voor nog eens 7% van de CO2 uitstoot), de luchtvaart, etc. Ja, dat vereist technische oplossingen, maar evenzeer sociaal-wetenschappelijke studies en mogelijk moet je ook na gaan denken over heel andere fiscale instrumenten.

En daarnaast loop je m.b.t. dit soort grootschalige transitities het risico op het Barendrecht-probleem: je bouwt een geavanceerde kolencentrale met 100% CO2 afvang, maar vergeet de bevolking in Barendrecht te vragen of ze het wel zo'n goed idee vinden om afgevangen CO2 onder hun gemeente op te slaan. Zo'n fout kunnen we ons rond de klimaattransities niet meer veroorloven. Het door NWO en KNAW opgezette Klimaat-initiatief Nederland (KIN) is gelanceerd om dit soort systeemtransitiestudies mogelijk te maken. Dat moet bovenop bestaand onderzoek komen - want

daar is het in geworteld - en vereist nieuwe budgetten. Maar het vereist ook nieuwe samenwerkingen - niet in het minst op datagebied - om voortgang te kunnen boeken. Maar het vereist ook een andere manier van wetenschap bedrijven: missiegericht, d.w.z. met als doel concreet bij te dragen aan de succesvolle transitie naar een klimaatneutrale samenleving in de jaren '40 (2040-2050). Dat is niet alleen een verantwoordelijkheid van de politiek, maar ook van ons als kennisinstellingen - over de volle breedte van de kennisdomeinen: van alfa, bèta tot gamma. Alleen dan kan het doembeeld dat Sandra Phlippen op het Deltacongres schetste voorkomen worden.

Gerard van der Steenhoven
Prof. Gerard van der Steenhoven was hoofddirecteur KNMI (2014 - 2023). Hij is Professor of Meteorological and Climatological Disaster Risk Reduction aan de Universiteit van Twente.